

ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ ШАХТАРСЬКОЇ ТЕМАТИКИ У ТВОРАХ ЛЕВА СКРИПНИКА

У статті розглядаються особливості художнього втілення шахтарської тематики в прозі Лева Скрипника в контексті літературної практики епохи. Увага акцентована на зіставленні оповідань Лева Скрипника «За все», «Маленька степова рудня» з романами Олеся Досвітнього і Сави Божка, Спиридона Черкасенка.

Ключові слова: шахтарська тематика, образ шахтаря, виробнича тема, реалізм.

В статье рассматриваются особенности художественного воплощения шахтерской тематики в прозе Льва Скрипника в контексте литературной практики эпохи. Основное внимание акцентировано на сопоставлении произведений Льва Скрипника «За всё», «Маленький степной рудник» с романами Олеся Досвитного и Саввы Божка.

Ключевые слова: шахтёрская тематика, образ шахтёра, реализм, производственная тема.

This article examines peculiarities artistic image mining theme in Skripnik's poetry in the context of the literary epoch. The main attention is focused on the corresponding Skripnik's poetry «For the all», «The little steppe mine» with novels Olesya Dosvitnogo and SuvvyBozka.

Keywords: mining theme, image of miner, realism.

Творчість Л.Скрипника на сьогодні не досліджена, у тому числі й питання особливостей художнього втілення шахтарської тематики у прозі письменника. Огляд біографії та творчості письменника був зроблений у працях В.Бурбели, Є.Волошка, В.Оліфіренка, Л.Талалая, К.Спасенка та інших.

Метою нашої статті є дослідження особливостей художнього втілення шахтарської теми в прозі Лева Скрипника на матеріалі таких його творів, як «Маленька степова рудня», «За все» в контексті літературної творчості епохи. Це дасть можливість з'ясувати особливості індивідуального стилю автора.

Лев Скрипник писав тільки про те, що сам бачив, сам пережив, пізнав, що й зумовило реалізм його творів. Напівсирітське дитинство, тяжка й безпросвітна праця на шахті та участь у громадянській війні оприявнюються на рівні ідей,

проблематики, системи образів прози автора. Спершу Лев Скрипник пише про відсталих робітників і селян-сезонників. Герої його ранніх оповідань («Вибух», «Маленька степова рудня», «Кортояк», «Таке життя») проклинають свою важку працю, п'ють горілку. Вони не орієнтуються в соціально-політичних умовах тогочасної дійсності. І лише в окремі напружені моменти герої випростовуються на повний зріст. Письменник прилучився й до розвитку української виробничої прози, поява якої продиктована зміною промислових пріоритетів у суспільстві -приходом епохи фабрик, заводів колективної праці, а найбільше, на думку М.Васьківа, нечуваними темпами індустріалізації [1, с. 152] (романи «Голяндія», «Кришталевий край», повість «Нащадки хоробрих» Д.Бузька, «Двері в день» Г.Шкурупія, «Роман Міжгір'я» І.Ле тощо). Дослідник виділяє низку недоліків українського виробничого роману, що в цілому характерні для всієї національної виробничої прози 20-30-их рр.: шаблонність у сюжетах і композиції, різкий поділ на позитивних і негативних персонажів, риторичність як мови наратора, так і мови персонажів, які часто спілкувалися мовою лозунгів, прямо чи приховано цитували партійні звернення, заяви, виступи вождів тощо [1, с. 152].

Загалом тематика Скрипникових творів робітнича. Його оповідання -«Двісті п'ятдесят перша верства», «Шахтарня», твори, що склали збірку «Вибух», та інші написані на робітничу тему. Але основне коло робітників, що їх зображує Л.Скрипник, це не ті кадрові пролетарі, які становили підвалини класу, його основне ядро, кістяк, а нетривкі, ідеологічно незагартовані люди, що повинні в процесі життя й праці міцно злитися з пролетаріатом. Більша частина творів письменника, зокрема «За все», «Маленька степова рудня», «Шахтарня», присвячена зображенню шахтарів. Суголосним з Левом Скрипником у плані звернення до шахтарської тематики був Олесь Досвітній, який творив трохи пізніше. У своєму романі «Кварцит» (1927) автор дає досить повне уявлення про боротьбу шахтарів за збереження копалень. На першому місці в ньому - виробництво, а не почуття, не людина. Своєму творові автор дав алегоричну назву. Кварцитом, як відомо, називають гірничу породу, у якій, крім заліза, є великі домішки зцементованого кварцитного піску. Щоб одержати з такої руди залізо, її треба очищати від некорисних елементів. Автор відтворює життя криворізьких робітників і працівників мистецтва так, що обидві ці сюжетні лінії розповіді раз у раз перетинаються. Цей твір багато в чому близький до Скрипникових «За все» і «Маленька степова рудня» тим, що в ньому зображено труднощі життя та праці шахтарів. Шахтарі в романі «Кварцит» О.Досвітнього, як і у згаданих творах Лева Скрипника, намагаються відстояти свої права на кращі умови праці. Це яскраво втілено в образі рудокопа Курбали, який не здавався в пошуках руди, коли гірникам повідомили, що шахту будуть закривати, бо немає вже руди: «- Сукини сини! Ракли! І злочинці! Хай ці шматки є випадкові грудки руди, що потрапила геть в яму серед чистого поля! Хай я не інженер і технік. Але хто робить досліди на Решітній балці? Хто намагався зазирнути в підземні шахти Карапатівської балки... Хто силкувався відшукати ті місця копалень, що про них знають діти, селяни?» [2, с. 280]. Намагання довести, що руда на копальні все ж

такі є, свідчить про силу духа героя - рудокопа Курбали. У цьому образі втілено збірний образ шахтарів того часу, які боролися за краще життя. Ось як письменник характеризує стан на шахтах того часу: «Зношені машини потребували заміни, а їх не було, вагонеток не вистачало для всіх шахт, і слюсарі, ковалі власними силами чинили те, що вже годі було ремонтувати, відсутність алмазних станків позбавила можливості розвідників і рудні досліджувати глибину, розхристані, попсовані молотки вибивали з роботи бурщиків і загрожували спинити добування, не було правильного переслідування руди» [2, с. 321]. Автор зображує реальний стан на шахтах того часу, підбираючи такі виразні епітети, як «зношені», «попсовані», «розхристані» для характеристики умов праці на копальнях. Лев Скрипник у своєму оповіданні «За все» теж описав жахливі умови праці шахтарів: «- Сили немає! Це ж що? Душогубство! Справжнє душогубство, кажу вам. Скільки гине нашого брата від самих завалів!? Гинуть тому, що хазяї на трипільному лісі кишені набивають! Чи жарт це - не міняти крєп тижнями? І на заяви наші не звертати навіть уваги, сволота! А касарні наші? Та стайня для коней керівникових багато краща за наше житло. А скалічених викидають як псів, під паркан... У-у, мерзота!» [3, с. 5]. Лев Скрипник реалістично показав боротьбу шахтарів за покращення умов праці на копальні, за забезпечення безпеки роботи. Нагромадження питальних та окличних речень у наведеному прикладі свідчить про напруженість емоцій героя, який намагається довести свою правоту. У наведеному прикладі автор порівнює касарні з стайнями для коней керівників, а їх самих називає «сволота» та «мерзота». Скалічені шахтарі у цьому творі порівнюються із псами, яких якщо через те, що не можуть працювати «викидають під паркан», як непотріб. Шахтарі Лева Скрипника «зморені», «голодні» та «виснажені», але водночас згуртовані, коли трапляється біда з кимось із їхніх товаришів, намагаються допомогти. Автор показав їх як сильних духом людей. Такий же образ шахтарів подає й О.Досвітній у своєму романі «Кварцит». Ось якими Орест, герой роману «Кварцит», бачить силу трудівників-рудокопів: «Він почував неблаганну силу в кожній цій людині землі і міць в їхньому скупому на слова гурті. Йому ставало боляче від одної думки, що ці люди, які носять в кишені гвіздки, шурупи, ключі, щоб їх пізнали рідні «на випадок нещастя» можливо, покладали надію й на нього...» [2, с. 319]. Науковий співробітник Огей, потрапивши до шахти, відчув биття справжнього життя та силу духу її робітників: «Огей дивиться на цього рудокопа з кременною, наче зливою із каміння статурою, укритою легким убранням, і йому нараз стає боязко. Він зневіряється свого знання, свого досвіду, сили чим-будь допомогти цьому рудокопові, такому мужньому і разом безпорадному в своїх припущеннях» [2, с. 315]. О.Досвітній зображує шахтарів кременними та сильними фізично, які намагаються підняти рівень видобутку руди, певні своєї рудокопної справи.

На відміну від героїв О.Досвітнього, шахтарі у творах Л.Скрипника показані більш втомленими та зневіреними у своїх силах. Якщо О.Досвітній у романі «Кварцит» відтворив наполегливість праці шахтарів копалень міста Кривого Рогу, то Лев Скрипник, навпаки, звертався до простору закинутих глухих

шахт, а не копалень з передовою технологією. Наприклад, в оповіданні «Маленька степова рудня» він створює образ такої копальні: «Але кипучим наш рудник здавався лише Кирилові. Насправді це було найглухіше, найпоганіше місце, якого, мабуть, більш ніде не знайдеш» [4, с. 17]. Л.Скрипник детально зобразив побут та життя шахтарів копальні, виразив їхні думки і почуття, тобто його образи постають індивідуалізованими. Л.Скрипник звертався до виробничої теми, але все ж таки він не повністю вписувався в контекст тогочасної виробничої прози. Герої О.Досвітнього, скажімо, ставлять перед собою конкретні завдання, зокрема такі, як можна добути більше руди. Звичайно ж, героїв Л.Скрипника важко було на той час зарахувати до категорії «типових» персонажів, яких зображувала робітнича проза того часу.

Шахтарі, про яких пише Л.Скрипник, - це робітники закинутих глухих рудень, відсталі, напівдекласовані, які випадково потрапили на виробництво, де шукають себе.

Він не створив позитивний образ робітника (що на той час уже було одним із завдань літератури тієї доби). Окремі його риси закодовані в образі Василя - головного героя «Шахтарні». Цей твір має певний автобіографічний зміст. Тяжким і страшним було дитинство у Василя. Хто насправді був його батьком, власне, не знала й сама мати - жінка, яка все своє життя злидарювала й померла в злиднях. Василя забрав до себе дядько Антон, донецький шахтар. Там, на шахті й почалося нове життя для хлопця, який ставши до праці поповнює лави авангарду - робітничого класу.

Сприймавши ідеологію пролетаріату Л.Скрипник, у середовищі шахтарів дореволюційного періоду виділяє найбільш помітні дві сили - стихійну й організовану. Представники першої теж були незадоволені існуючими порядками, соціальною несправедливістю. Вихід з цього становища вони шукали в горілці, пропиваючи останні гроші. Інші - класово свідомі, організовані шахтарі активно включалися в політичну боротьбу. На тій шахті, куди потрапив Василь, головний герой оповідання «Шахтарня», працювали більшовики: штейгер Павло Степанович і рядовий робітник Ільїн. Яскраво зображує письменник повстання гірників юзівської шахти №8 під час бурхливих подій 1905 року, коли по всій території України, а особливо на Донбасі, не припинялися страйки та повстання робітників. Йдучи за правдою життя, Л.Скрипник відзначає повстання було придушене, загинули кращі (Митько - друг Василя, більшовик Павло Степанович). Василя за активну участь у повстанні засуджують на п'ятнадцять років тюрми і в кайданах відправляють до Сибіру. В ув'язненні він пробув дванадцять років, перемога Лютневої революції визволила всіх політичних в'язнів. Василь після цього повернувся на рідний Донбас. У цьому оповіданні Лев Скрипник правдиво зображує картину зруйнованого в революційні часи Донбасу.

Подібні мотиви характерні й для роману Сави Божка «В степах» (1930), в якому теж йдеться про життя України напередодні та під час революції 1905 року. Місце дії роману С.Божка - південь України та Донбас, сільськогосподарський і промисловий райони, де соціальні суперечності, характерні в цілому для України,

виявилися найвиразніше. Сава Божко, як і Лев Скрипник, пробує показати різні етапи й різні форми соціального протесту проти російського самодержавства.

Висуваючи на перший план у своїх творах на робітничі теми не основні, а і класові типи, Л.Скрипник бере за тло для своїх оповідань і відповідні виробничі умови. Це або маленька степова рудня, закинута за десяток кілометрів від цивілізації, або 251 верста на залізниці, десь в узгір'ях Північного Кавказу, відірвана від життя. І так само з виробничих процесів письменник вибирає виключний, здавалося б, зовсім не типовий випадок. Самобутність та індивідуальність Лева Скрипника складає якраз те, що він не сприйняв рецептів скороспілої «перебудови», не спокусився вирости на пролетарського письменника, хоч мав усе, щоб стати так званим продуковцем робітничих творів. У його прозі знайшла художнє відображення широка панорама життя найупослідженішого прошарку суспільства, до якого він сам належав.

Про шахтарів Донбасу Лев Скрипник писав у багатьох своїх творах. Герої збірки оповідань «Вибух» і роману «Новосмолянка» мають багато спільних рис. Автор виразно змальовує образ шахтаря Даньки («Маленька степова рудня»), який пройшов з червоними кіннотниками від Воронежа до Перекопа. Дуже схожий на нього безіменний герой із роману «Новосмолянка». Тенденція до змалювання безіменних героїв була характерною для тогочасної літератури, що засвідчено творами А.Головка («Червоний роман»), Г.Михайличенка («Блакитний роман»), Ю.Яновського («Поза межами болю») та інших. Наприклад, герой «Червоного роману» А.Головка, хоч і немає імені, проте це реальна особа, вчинки якої психологічно вмотивовані: мрії та переживання Ти мають під собою конкретну матеріальну основу - завести господарство. Це було свого роду узагальненням художнього відображення тих змін, що відбувалися в суспільстві у 20-30-их роках ХХ ст.

Герої Л.Скрипника - Данька з «Маленької степової рудні» та безіменний герой із «Новосмолянки» - розумні, чесні й сміливі. Невміння пристосовуватися до життя, несприйняття нової економічної політики штовхають їх обох на хиткий шлях - залити проблеми й переживання горілкою. У таких творах письменника, як «Новосмолянка», «Маленька степова рудня», «Смертна камера», з'являється герой, рішучіший за Даньку. Про велич людських душ і життєлюбство свідчить ціла низка благородних вчинків шахтарів. Наприклад, коли штейгер (оповідання «Маленька степова рудня») покликав охочих рятувати товаришів, що потрапили в завал, то йому відповіли всі (Данько, Степчук та інші): «Я!Я!Я!» [4, с. 51]. Добровольцями були всі без винятку - такою була психологія людей тієї епохи.

Помітне місце шахтарська тема займала у творчості Спиридона Черкасенка. Він, як і Лев Скрипник відобразив у своїх творах працю робітників, яка була надзвичайно небезпечною і тяжкою, боротьбу шахтарів за поліпшення умов свого життя. На заводах і шахтах виникали революційні підпільні організації. Таким чином, поет потрапив у вир класових суперечностей, що тоді охопили Донбас. Зі щирим співчуттям до важкої підземної праці у вірші «Шахтарі» він писав:

Тихо у вогкій пільмі В
шахті, на дні. Стіни
ридають німі, Мокрі,
брудні. Буйними краплями
піт Очі сліпить, Лампи
смердючої гніт Блима,
чадить [5, с. 605].

Як бачимо, з наведеного уривка вірша, шахтарі С.Черкасенка виступають виснаженими і змученими працею. Таких же зморених непосильною працею шахтарів зображував і Лев Скрипник. У поезії «У шахті» поет передав внутрішній стан гірника в умовах виснажливої праці під землею:

Мокро і темно, немов в домовині.
Випало кайло із рук.
Дихати важко, ломота у спині.
В голову болісний стук...
Чому став?
Не дрімай!
Бери кайло -
Довбай!
Думка єдина: спочити хвилину -Сили
нема довбонуть... [5, с. 800]

Шахтарі досить часто, аби розрадити себе, вдавалися до горілки, щоб втекти від жорстокої дійсності. Устами шахтаря автор проголошує: Горить, болить душа моя, І серце все в огні. В горілці горе утопить -Нікому то не гріх... [5, с. 802]

Герої Л.Скрипника також намагалися втекти від реальності за допомогою горілки: «Добре... Усе добре... Андрій вчиться... Іванов та Демчук грають в карти. Данько пиячить...» [4, с. 24]. Кожен з персонажів оповідання «Маленька степова рудня» знаходив розраду по-своєму. Як свідок шахтарських рухів, поет завжди підтримував прагнення робітників до кращого життя, до свободи, що промовисто підкреслено у вірші «В царстві ночі»:

Та в душі, з віків знебулій,
Ще ясніш горять огні.
І не зникли в млі минулій
Волі жданої пісні.
Виростають вільні крила... [6, с. 802]

Як бачимо, Спиридон Черкасенко, як і Лев Скрипник, реалістично передавав настрій змучених роботою і безправ'ям шахтарів. До шахтарської теми С.Черкасенко звертався також і в низці своїх оповідань: «Яма», «Безпритульні», «Великодня ніч», «Маленький горбань». Більша частина цих творів присвячена

зображенню страждань дітей шахтарських селищ і має трагічний фінал - смерть дітей, зумовлена різними причинами, передусім соціальними.

Розкриваючи шахтарську тему, Л.Скрипник створив правдиві образи шахтарів, яких «...труснула громадянська війна... А вдома, на шахті, як і раніше, безпросвітний бруд. Важка праця, злидні...» [4, с. 49]. Головна увага творів Л.Скрипника зосереджена на реалістичному зображенні життя шахтарів, акцентуванні на найменших деталях. Це й вирізняє його серед інших письменників, які зверталися до шахтарської тематики (О.Досвітнього, С.Божка та ш).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васьків М. Український роман 1920-х початку 1930-х років: генерика й архітектоніка: Монографія/ М.Васьків. - Кам'янець- Подільський: ПП Буйницький О.А., 2007.-208 с.
2. Досвітній О. Вибрані твори. Кварцит/ О.Досвітній. - К.: Державне видавництво художньої літератури, 1959. - 441 с.
3. Скрипник Л. За все/ Л. Скрипник. - Харків.: Книгоспілка, 1930. - 15 с.
4. Скрипник Л. Маленька степова рудня/ Л. Скрипник. - Харків, 1930. - 52 с.
5. Черкасенко С. У шахті. Твори у 2-х томах. Т.1. Поезія та драматичні твори/ С.Черкасенко. - К.: Дніпро, 1991. - 890 с.
6. Черкасенко С.В царстві ночі. Твори у 2-х томах. Т.1. Поезія та драматичні твори/ С.Черкасенко. - К.: Дніпро, 1991. - 890 с.